

УДК [391.4:687.241-037](477.8+474.5)"18/19":001.891
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.06.1348>

УЗОРНОТКАНІ ЖІНОЧІ СОРОЧКИ ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ УКРАЇНИ ТА ЛИТВИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Олена НИКОРАК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0887-8929>

докторка мистецтвознавства, професорка,
провідна наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ народного мистецтва,
проспект Свободи 15, 79000, Львів, Україна,
e-mail: olenanykorak@gmail.com

Тетяна КУЦІР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6522-0640>

кандидатка мистецтвознавства,
наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ народного мистецтва,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: sonechko_29@ukr.net

Стаття присвячена вивченню особливостей узорнотканих жіночих сорочок західної частини України та Литви на основі результатів українсько-литовських міждисциплінарних науково-дослідних проєктів «Орнаментика етнографічного текстилю Західної України та Литви: універсальні й унікальні параметри» (2018—2019) та «Унікальні технології етнографічного текстилю: досвід збереження в Західній Україні та Литві» (2022). Актуальність та новизна обраної теми зумовлена недостатнім її висвітленням у мистецтвознавчій та етнологічній літературі обох країн. Використання ткацтва як основного декору жіночих сорочок було поширеним у всіх історико-етнографічних районах Литви упродовж ХІХ — початку ХХ століття. В Україні узорноткані жіночі сорочки були поширені у західній частині Полісся, на Волині, в окремих осередках Лемківщини, Холмщини, Підляшшя, Покуття, Підгір'я. Для українських виробів притаманне поєднання декількох ткацьких технік, часто полотняного, саржевого, репсового переплетення та перебору, для Литви — полотняного переплетення із перебором.

Ключові слова: Україна, Литва, ткацтво, сорочка, узорнотканий, декор, орнамент, композиція, колорит.

Olena NYKORAK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0887-8929>

Doctor in Art Studies, Professor, Leading Researcher,
Ethnology Institute of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Folk Art Department
15, Svoboda Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
Contact e-mail: olenanykorak@gmail.com

Tetiana KUTSYR

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6522-0640>

Candidate of Art Studies (Ph. D.), Researcher,
Ethnology Institute National Academy
of Sciences of Ukraine, Folk Art Department
15, Svoboda Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
Contact e-mail: sonechko_29@ukr.net

WOMEN'S PATTERNED SHIRTS OF THE WESTERN PART OF UKRAINE AND LITHUANIA: A COMPARATIVE ASPECT

The article is devoted to the study of the features of patterned women's shirts in the western part of Ukraine and Lithuania based on the results of the Ukrainian-Lithuanian interdisciplinary scientific projects «Ornamentation of Western Ukrainian and Lithuanian Folk Textile: Universal and Unique Parameters» (2018—2019) and «Unique Technologies of Ethnographic Textile: Experience of Preservation in Western Ukraine and Lithuania» (2022). The *relevance and novelty* of the chosen topic are determined by its insufficient coverage in the art history and ethnological literature of both countries.

The article's *purpose* is to reveal common and different approaches in the application of making techniques and the artistic and stylistic features of the decoration of Western Ukrainian and Lithuanian patterned women's shirts determined by them.

Results. The use of weaving as the main decoration of women's shirts was widespread in all historical and ethnographic regions of Lithuania during the 19th and early 20th centuries. In Ukraine, patterned women's shirts were widespread in the western part of Polissia, in the Volyn region, in separate areas of Lemko, Kholm, and Pidliashshia, Pokuttia, and Pidhiria regions. Linen and cotton were used in both countries to make shirts, and hemp and wool were also used in Ukraine. The cut of the shirts differed significantly: in Ukraine «ustavka» cut predominated, in Lithuania — the so-called tunic-like «strilkova». The location of the ornamental stripes also differed. For Ukraine, it was typical to decorate the shoulder and sub-shoulder line, while in Lithuanian shirts the shoulder part was not highlighted, the lower part of the sleeve was more often decorated. For Ukrainian items, a combination of several weaving techniques is inherent, often plain, twill, rip weaving, and pick-up technique, for Lithuania — plain weaving with pick-up technique.

In the complex of traditional clothing, the meaning of a patterned shirt varied somewhat. In the ensemble of Ukrainian regions, the shirt was often the compositional center, while in Lithuanian it was perceived as an addition to brighter, colorful and decoratively saturated skirts, aprons, and corsets. The northern location of Lithuania and the cooler climate led to wider use of outerwear throughout the year, from under which the shirt, except for the collar and cuffs, was not visible.

Keywords: Ukraine, Lithuania, weaving, shirt, patterned, decor, ornament, composition, color.

Вступ. Протягом тривалого часу становлення України як незалежної держави, яке триває й сьогодні під час повномасштабного вторгнення росії, важливими залишаються наукові дослідження, що сприяють утвердженню національної ідентичності й поглиблюють знання про нашу державу як частину Європи. Цим завданням відповідають науково-дослідні роботи «Орнаментика етнографічного текстилю: універсальні й унікальні параметри» (2018—2019 рр.) «Унікальні технології етнографічного текстилю: досвід збереження в Західній Україні та Литві» (2022—2023 рр.), здійснені ученими Інституту народознавства НАН України (Львів), Каунаського технологічного університету (Каунас) на Музею народного побуту Литви (Румшішкес). Одним із об'єктів дослідження в межах реалізації НДР, під час якої були опрацьовані збірки 10 музеїв в Україні та 6 у Литві [1, р. 27], стали узорноткані жіночі сорочки обох країн.

Традиційні сорочки тривалий час були у полі зору українських та литовських дослідників. В Україні більше уваги зазвичай приділяли вишитим виробам [2—5], особливості тканих сорочок суттєво менше висвітлені у фаховій літературі [6—8]. У литовських публікаціях частіше зустрічається аналіз комплексів жіночого вбрання [9—11], традиційні сорочки значно рідше були об'єктом дослідження [12]. Порівняльний аналіз узорнотканих жіночих сорочок обох країн ще не проводився, проте такий підхід дає змогу вияскравити характерні особливості виробів обох країн, зокрема техніки виготовлення, поєднання їх між собою, особливості крою та декоративного вирішення, зумовленого попередніми двома чинниками.

Зважаючи на предмет вивчення, основним методом дослідження став порівняльний аналіз, який дав можливість виявити характерні ознаки узорнотканих жіночих сорочок обох країн кінця XIX — першої половини XX ст. на основі зіставлення їхніх технологічних та декоративних параметрів. Історичний та мистецтвознавчий методи уможливили прослідкувати динаміку змін у техніках та декорі виробів, зумовлені суспільно-політичними та економічними чинниками. Структурування отриманих результатів відбувалося за допомогою типологічного методу із виділенням схожих між собою та відмінних груп узорнотканих жіночих сорочок обох країн.

Основна частина. Відповідно до датування наявних у музеї артефактів хронологічні межі дослідження обмежені кінцем XIX — першою половиною XX століття. В оздобленні литовських жіночих тканих сорочок виділяємо два періоди: початок — остання третина XIX ст. — період поширення ткацтва як основної техніки декору, у кінці якого ткани орнаменти поступово заміняли вишитими найчастіше гладдю чи хрестиком. Із здобуттям Литвою незалежності у 1918 р. починає формуватися так званий комплекс «національного вбрання», який увібрав у себе риси усіх п'яти історико-географічних районів Литви (Аукштайтії, Дзукії, Жемайтії, Сувалкії та Малої Литви). Його неодмінним атрибутом стає сорочка із тканими візерунками, у яких поєднували ткани мотиви попереднього періоду із вишитими, що набули популярності у кінці XIX — на початку XX століття [10, р. 203—217].

В Україні використання ткацтва у декорі жіночих сорочок різнилося у межах історико-етнографічних районів та навіть в їхніх окремих осередках. У західній частині Полісся і Волині традиція виготовлення та оздоблення жіночих сорочок тканими орнаментами була практично безперервною із XIX до середини XX століття. На територіях Лемківщини, Холмщини, Підляшшя, Покуття та Підгір'я ткацтво в оздобі жіночих сорочок використовувалося в межах окремих осередків. Подекуди до середини XX ст. його повністю замінили вишивкою, яка спершу імітувала ткацтво, а згодом відтворювала взірці популярних друкованих схем [13].

Серед чинників, які безпосередньо впливали на декоративне вирішення узорнотканих жіночих сорочок обох країн, важливе місце займають матеріали. На теренах Західної України та Литви для виготовлення узорнотканого полотна використовували лляну, вовняну та бавовну пряжі. У XIX — на початку XX ст. в Україні конопляні нитки вживали поряд із льняними, а з другої половини XIX ст. з тією ж метою — промислові бавовняні. Поєднання спряденої вручну лляної та конопляної пряжі з фабричною впливало на посилення тонкості і м'якості полотен та їхньої білизни [7, с. 343]. Литовським сорочкам кінця XIX — початку XX ст. також були притаманні поєднання льняних та промислових бавовняних ниток.

Іл. 1. Жіноча сорочка, с. Городець тепер Сарненського р-ну Рівненської обл. Поч. ХХ ст. МЕХП ЕП-76050

Іл. 2. Жіноча сорочка. Лемківщина. Перша пол. ХХ ст. МЕХП ЕП-80241

Іл. 3. Жіноча сорочка, с. Чертіж тепер Стрийського р-ну Львівської обл. Поч. ХХ ст. МЕХП ЕП-80430

Для декору в обох країнах використовували червону бавовняну, а в Україні — й вовняну промислову пряжу. Крім того, в декорі українських узорнотканих сорочок зустрічаються вишневі, чорні, сині, а інколи й помаранчеві, жовті та зелені барви.

Схема розташування смуг тканих візерунків безпосередньо залежала від крою виробу. Для виготовлення сорочок ткали купони — шматки оздобленої полотняної тканини, які пізніше розрізали під час пошиття виробу [7, с. 344]. Розміри купонів були зу-

мовлені кроєм сорочки. В Україні переважав уставковий крій з уставкою по пітканню (Полісся, Волинь, Холмщина, Підляшшя, Підгір'я) та безуставковий (Лемківщина, Покуття). У таких жіночих сорочках широкі стрічки декору оздоблювали уставкову та підуставкову смуги, усю площину або низ рукава.

У Литві поширеними були «стрілковий» крій жіночих сорочок — варіант тунікоподібного крою, а в окремих районах, зокрема в Аукштаті, — уставковий із порівняно вузькою уставкою. Ткани візерунки частіше розміщували по низу рукава, на манжетах, пазусі та стійці жіночих сорочок. Під час дослідження у Литві вироби із декором усїєї площини рукавів нам траплялися вкрай рідко.

Попри спільність технік ткацтва, притаманної жіночим сорочкам обох країн, їхнє поєднання між собою різнилося. Під час виготовлення сорочок на території західної частини України майстрині зазвичай поєднували полотняне переплетення із саржевим чи сатиновим, репсом та перебором. Часто зустрічається оздоблення комірців, манжетів, а подекуди — підуставкових смуг вишивкою. Для литовських виробів притаманні поєднання полотняного (рідше — саржевого) переплетення з перебором. Інколи кольорові смуги виконували тим же полотняним переплетенням, завдяки чому кольорові декоративні стрічки були ненасиченими, напівпрозорими. Манжети та коміри жіночих узорнотканих сорочок Литви також оздоблювали вишивкою, але, на відміну від українських зразків, часто білим по білому, із застосуванням вирізування, контурної та лічильної глді.

За класифікацією, запропонованою О. Никорак, при аналізі узорнотканих сорочок Полісся та Волині, за розташуванням тканих візерунків на виробах можна поділити на: з декором лише на уставках; з оздобленням уставки та підуставкової смуги; з орнаментациєю уставки та усїєї площини рукава горизонтальними смугами; з декором уставки горизонтальним (чи горизонтальними), а рукава — вертикально розташованим візерунками; з оздобленням уставки, підуставкової смуги та нижньої частини рукава [7]. Спільним для українських узорнотканих сорочок не лише Полісся та Волині, але й Лемківщини, Холмщини та Підляшшя, Покуття та Підгір'я є акцентування тканим декором плечової частини сорочки навіть у тому випадку, коли сорочка мала безуставковий крій, як в окремих осередках Лемківщи-

ни (іл. 1—2). Спільним для них також є кольорова насиченість смуг не залежно від техніки виконання — сатинове, саржеве переплетення, перетик чи перебір. Об'єднує їх також те, що широкі центральні смуги доповнювали вузькими з обох країв. На Поліссі, Волині та Підгір'ї від центрального орнаменту уставки до коміра стрічки розташовували у затухаючому ритмі (іл. 3).

У литовських жіночих сорочках декоративними смугами частіше акцентували низ рукава (іл. 4). У виробках уставкового крою, наприклад з Аукштайтії чи Малої Литви, візерунки прикрашали й цю конструктивну деталь. На цих теренах траплялися й сорочки із вертикальним розташуванням узорнотканого орнаменту по всьому рукаву (іл. 5). На відміну від українських жіночих сорочок, у яких декор уставки в більшості випадків розташовувався горизонтально, у Литві зустрічаємо вертикальне розміщення візерунків. У Сувалкії у першій половині ХХ ст. зустрічалися й розеткові композиції на уставках.

В українських жіночих узорнотканих сорочках зустрічаються орнаментальні композиції з домінуючим мотивом ромба. У кожному з історико-етнографічних районів західної частини України сформувалося своє трактування цього мотиву. Декор виробів Полісся та Волині відзначався широкими лініями, поєднанням ромба з багатопелюстковими розетками, косими хрестами тощо. Крім широких стрічкових композицій із деталізованим розпрацюванням мотивів, повтором дрібних ромбів прикрашали й вузькі смуги. У сорочках Холмщини та Підляшшя абрис мотивів, інколи окремо розташованих, були значно тонші, графічніші. Розети, вписані у ромб, могли відрізнитися від основного мотиву за кольором. Ромби, які прикрашали сорочки Підгір'я, відзначаються щільним заповненням дрібними елементами, а утворені між ними проміжки інколи зашивали кольоровими нитками (іл. 6).

У декорі литовських виробів, окрім кольорових смуг, зустрічаються мотиви квадрата, дрібних ромбів, розет. Різноманітні квіткові стрічкові композиції перебором прикрашали сорочки Жемайтії та Сувалкії, близькими до українських у трактуванні та розміщенні були ткани візерунки на уставках і підуставкових смугах сорочок із Малої Литви.

Висновки. Дослідження українських та литовських узорнотканих жіночих сорочок дало змогу виділити спільні та відмінні риси їхнього декору, по-

Іл.4. Жіноча сорочка. с. Дарсунішкіо Кайшядоріського р-ну, Литва. МНПЛ LBM-3574

Іл.5. Одяг жінки з Аукштайтії. Bernotienė S. Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a.—XX a. pr.. Vilnius: Mintis, 1974. P. 42

казало більшу варіативність розташування тканих орнаментів на площині виробу, притаманну сорочкам західної частини України. Для значної кількості українських сорочок досліджуваного періоду ха-

Іл.6. Жіноча сорочка. Жемайтія. Jurkuvienė T. *Lietuvių tautinis kostiumas*. Vilnius: Baltos lankos, 2006. Р. 80

рактерне поєднання декількох ткацьких технік у одному виробі, наприклад, саржі, репсу, перебору, тоді як у литовських їх найчастіше дві: полотняне переплетення і перебір.

Українським виробам притаманна інтенсивніша колористична насиченість узоротканих смуг, ширша палітра кольорів, домінування геометричних візерунків. В узоротканих смугах литовських сорочок червоного кольору частіше, аніж в українських, зустрічається розріджене розташування мотивів, відсутнє симетричне облямування їх з обох боків.

У комплексах традиційного вбрання обох країн значення узоротканої сорочки дещо різнилося. В ансамблі українських історико-етнографічних районів сорочка часто була композиційним центром, тоді як у литовському сприймалася доповненням до більш яскравих, кольорово та декоративно насичених спідниці, запаски, корсету. Північніше розташування Литви, прохолодніший клімат зумовили ширше використання верхнього одягу протягом усього року, з-під якого сорочки, окрім коміра та манжетів, не було видно.

1. Kumpikaitė E., Nykorak O., Nenartavičiūtė E., Herus L., Kutsyr T., Milašienė D., Kozakevych O., Rukužiienė Ž.

- Comparative Analysis of Western Ukrainian and Lithuanian Folk Towels. *Fiber & Textile in Eastern Europe*, 2023. 2 (31). P. 26—38.
2. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация. *Матеріали до етнології й антропології*. Том XXI — XXII. Частина 1. Львів: Друкарня Наукового товариства імені Шевченка. 1929. С. 43—109.
3. Матейко К. *Український народний одяг*. Київ: Наукова думка, 1977. 224 с.
4. Кара-Васильєва Т. В. *Історія української вишивки*. Київ: Мистецтво, 2008. 463 с.
5. *Буковинські жіночі сорочки*. Альбом / упоряд. Л. Булгакова-Ситник, Т. Лозинський. Київ: Майстер книги, 2018. 232 с.
6. Сидорович С. *Художня тканина західних областей УРСР*. Київ: Наукова думка, 1979. 156 с.
7. Никорак О. Тканини для узоротканих жіночих сорочок західної частини Українського Полісся й Волині. *Народознавчі зошити*. 2009. № 3—4. С. 345—365.
8. Українець А.М. *Традиційний одяг Рівненщини*. Книга 1. Рівне: У фарватері істини, 2019. 208 с.
9. Bernotienė S. *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a.—XX a. pr.*. Vilnius: Mintis, 1974. 277 p.
10. Jurkuvienė T. *Lietuvių tautinis kostiumas*. Vilnius: Baltos lankos, 2006. 246 p.
11. *Lietuvių tradiciniai ir tautiniai drabužiai: tekstilė, grafika, tapyba*. Sudarytojos Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, Rima Rutkauskienė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2017. 511 p.
12. *Savi marškiniai arčiau kūno*. Sudarytojos: E. Nenartavičiūtė, R. Noreikytė, D. Tomkuvienė, A. Vandytė. Lietuvos liaudies buities muziejus, 2021. 160 p.
13. Никорак О., Куцир Т., Юсипчук Ю., Білий В. Підгірські жіночі взористі сорочки. *Народознавчі зошити*. 2022. № 6 (168). С. 1419—1431.

REFERENCES

- Kumpikaitė, E., Nykorak, O., Nenartavičiūtė, E., Herus, L., Kutsyr, T., Milašienė, D., Kozakevych, O., Rukužiienė, Ž. (2023). Comparative Analysis of Western Ukrainian and Lithuanian Folk Towels. *Fiber & Textile in Eastern Europe*. 2 (31). 26—38.
- Biletska, V. (1929). Ukrainian Shirts, Their Types, Evolution and Ornamentation. *Materials for Ethnology and Anthropology*. Volume XXI — XXII. Part 1. Lviv: Drukarnia Naukovocho tovarystva imeni Shevchnka. 43—109.
- Mateiko, K. (1977). *Ukrainian Folk Clothing*. Kyiv: Naukova dumka.
- Kara-Vasylijeva, T. (2008). *History of Ukrainian Embroidery*. Kyiv: Mystetstvo.
- Bulhakova-Sytnyk, L., Lozynskiy, T. (Eds.) (2018). *Bukovyna Region Women's Shirts. Album*. Kyiv: Maister knyhy.
- Sydorovych, S. (1979). Artistic Fabric of the Western Regions of the Ukrainian SSR. Kyiv: Naukova dumka

- Nykorak, O. (2009). Fabrics for Patterned Women's Shirts of the Western Part of Ukrainian Polissia and Volyn Regions. *The Ethnology Notebooks*. 3—4. 345—365.
- Ukraiinets, A. (2019). *Traditional Clothing of the Rivne Region*. Volume 1. Rivne: U farvateri istyn.
- Bernotienė, S. (1974). *Lithuanian Folk Women's Clothing of the XVIII—XX Centuries*. Vilnius: Mintis.
- Jurkuvienė, T. (2006). *Lithuanian National Costume*. Vilnius: Baltos lankos.
- Bernotaitė-Beliauskienė, D., Rutkauskienė R. (Eds.) (2017). *Lithuanian Traditional and National Clothes: Textiles, Graphics, Painting*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus.
- Nenartavičoutė, E., Noreikytė, R., Tomkuvienė, D., Vandytė, A. (Eds.) (2021). *Shirts Closer to the Body*. Sudarytojas: Lietuvos liaudies buities muziejus.
- Nykorak, O., Kutsyr, T., Yusypchuk, Yu., Bilyi V. (2022). Female Patterned Sorochkas (Shirts) from the Pidhiria Region. *The Ethnology Notebooks*. № 6 (168). 1419—1431.